DZIEKANAT
Wydziału Historycznego UJ
wpłynęło 8.10.2024

UNIWERSYTET IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU
Wydział Historii

Poznań, 4 października 2024

Prof. dr hab. Violetta Julkowska

Wydział Historii

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Ul. Uniwersytetu Poznańskiego 7

Email: viola@amu.edu.pl

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Rafała Swakonia

pt.: *Profesjonalizacja badań historycznych w środowisku historyków krakowskich w II połowie XIX wieku i na początku XX wieku*, Kraków 2024, s.465, napisanej pod kierunkiem Prof. dr. hab. Krzysztofa Zamorskiego

Wprowadzenie

Recenzowana rozprawa doktorska autorstwa Rafała Swakonia dotycząca zagadnienia profesjonalizacji badań historycznych w środowisku historyków krakowskich w II połowie XIX wieku jest projektem z obszaru problemowego historii historiografii, ambitnie łączącym kilka perspektyw badawczych: historyczną, historiograficzną i metodologiczną. Rozprawa przynosi nowe ustalenia w zakresie procesu modernizacji nauki historycznej w badanym okresie oraz tworzy pełny obraz organizacji środowiska naukowego historyków w Krakowie. Rozprawa otwiera nową perspektywę interpretacyjną zwróconą na aktywność badawczą historyków skupionych instytucjonalnie wokół Uniwersytetu Jagiellońskiego i Akademii Umiejętności oraz personalnie wokół wybitnych koryfeuszy tego środowiska: Józefa Szujskiego i jego następców: Wincentego Zakrzewskiego, Stanisława Smolkę i Michała

Bobrzyńskiego. Wyprzedzając szczegółową ocenę rozprawy można już na wstępie uznać zaproponowaną koncepcję za nowatorską, a jej realizację pod kierunkiem naukowym prof. dr. hab. Krzysztofa Zamorskiego za bardzo udaną.

Uwagi na temat przedmiotu rozprawy i przyjętych założeń badawczych

Przedmiotem poznania w recenzowanej rozprawie, w ujęciu zaproponowanym przez Doktoranta, jest rozważenie przyczyn i uwarunkowań procesu profesjonalizacji historii jako dyscypliny badań, zapoczątkowanego w połowie XIX wieku i kontynuowanego do początku XX wieku, w wyniku którego historia stała się krytyczną refleksję o przeszłości. Doktorant przekonująco uzasadnił swoją decyzję o wyborze tematu i zarazem zawężeniu jego zakresu do badań nad ośrodkiem krakowskim, a w szczególności o skoncentrowaniu uwagi na mniej zapoznanym problemie, czyli metodologii stosowanej w praktyce badawczej przez historyków z tego środowiska. Refleksją objęte zostały różne kierunki i metody badań oraz szeroko zdefiniowane środowisko historyków krakowskich, obejmujące w okresie od połowy XIX wieku do początku wieku XX na równi historyków akademickich z pracownikami bibliotek, archiwów i muzeów.

Z kolei przedmiotem badania w rozprawie Doktorant uczynił różne formy instytucjonalizacji działań naukowych i badawczych podejmowane przez środowisko uczonych krakowskich, które złożyły się ostatecznie na „instytucjonalny system krakowskiej historii". Podstawą źródłową tych przedmiotowych badań były materiały dokumentujące działalność kluczowych dla środowiska krakowskich historyków instytucji: Komisji Historycznej w ramach Akademii Umiejętności (wcześniej Komisji Historycznej KTN) oraz Seminarium Historycznego w ramach Uniwersytetu Jagiellońskiego, a więc protokoły posiedzeń, obron prac doktorskich, recenzje rozpraw doktorskich i sprawozdania kierowników katedr oraz publikacje dotyczące *stricte* działalności wspomnianych instytucji. Doktorant zaprezentował w oparciu o ten cenny i mało wyzyskiwany materiał badawczy szerokie spektrum ukształtowanego w II połowie XIX wieku systemu zasad formalnych oraz praktyk badawczych stosowanych w środowisku krakowskim historyków w odniesieniu do różnych sfer aktywności historyków: badawczej, naukowej, dydaktycznej i organizacyjnej. Pozwoliło to na ukazanie procesu postępującej profesjonalizacji środowiska, a ponadto na odtworzenie modelu przebiegu kariery naukowej, ulegającego z czasem przemianom, w ramach tworzącej się hierarchicznej struktury instytucji naukowych i towarzystw, w których pracę podejmowali historycy z krakowskiego środowiska

historycznego. Przyjmując to rozszerzające się problemowo i chronologicznie założenie odnośnie środowiska, Doktorant rzucił nowe światło na dotychczasową perspektywę badań i ukazał jako problematyczne zawężenie historiograficznych interpretacji wielu prac skupionych na tematach zarezerwowanych dla „krakowskiej szkoły historycznej". Sformułował na potrzeby swojej rozprawy nowe zadanie, jakim było wskazanie stosowanej w praktyce badawczej historyków zmieniających się w czasie metod badań. Szczegółowe analizy zostały skierowane na rozpoznanie roli oraz stopnia zaangażowania głównych przedstawicieli ośrodka krakowskiego, zwłaszcza Józefa Szujskiego i Wincentego Zakrzewskiego. Zatem rozprawa doktorska przynosi rozpoznanie form organizacyjnych i dydaktycznych funkcjonowania środowiska krakowskiego, nie ograniczając się wyłącznie do kręgu akademickiego, ale również dostrzegając rolę historyków w innych naukowych instytucjach i towarzystwach krakowskich. Odczuwalna jest w tym podejściu inspiracja wcześniejszymi badaniami nad instytucjonalizacją i profesjonalizacją historii, prowadzonymi wokół środowiska historyków lwowskich pod kierunkiem profesorów Jerzego Maternickiego i Leonida Zaszkilniaka.

Należy podkreślić, że obok zagadnień już zapoznanych w literaturze przedmiotu, w rozprawie pojawiło się kilka nowych pomysłów badawczych i interpretacyjnych, do których należy zaliczyć szerokie spektrum form, zjawisk i praktyk związanych z instytucjonalizacją a następnie profesjonalizacją badań historycznych, wcześniej nieobecnych w refleksji, ponieważ specyficznych dla środowiska krakowskiego.

Uwagi dotyczące konstrukcji rozprawy oraz formalnej strony pracy

Rozprawa doktorska posiada dwudzielną konstrukcję uporządkowaną problemowo i chronologicznie, w taki sposób, by obie następujące po sobie fazy procesu modernizacyjnego: instytucjonalizacja i profesjonalizacja badań historycznych posiadały podobną strukturę przekazu treści. Doktorant uwzględnia więc w obu częściach odpowiednio role i funkcje: Akademii Umiejętności, Uniwersytetu jagiellońskiego i innych instytucji. Przy wewnętrznym skomplikowaniu dyskursu ów zaproponowany rodzaj uporządkowania treści jest istotnym walorem tej pracy.

W części pierwszej rozprawy wyczerpująco został omówiony proces instytucjonalizacji środowiska w trzech etapach, które w rozprawie odpowiadają trzem kolejnym rozdziałom. Zaproponowana przez Doktoranta chronologia charakteryzuje pierwszy etap (lata 50. i 60. XIX w.) jako przejście od formuły odczytów i prywatnej działalności uczonych, zrzeszonych w Towarzystwie Naukowym Krakowskim, do postulowanej przez Szujskiego i Helcla wspólnej pracy naukowej historyków wokół zadań badawczych i kwerend archiwalnych, de facto rozwiniętych w drugim etapie omawianym w rozprawie (lata 70.-90. XIX w.) Osobno omówiony został problem struktury organizacyjnej katedr historycznych oraz funkcjonowanie Seminarium Historycznego z jego specyficznymi zadaniami dydaktycznymi. Interesująco przybliżona została w rozprawie mało znana kwestia zmieniających się kryteriów i wymagań dotyczących osób zatrudnianych na uniwersytecie, w tym wpływu ukończonych studiów, posiadanych doktoratów i dyplomów towarzystw naukowych, ale także poglądów politycznych i religijnych na późniejsze kariery naukowe. Doktorant omawiając drugi, kluczowy etap intensywnego rozwoju środowiska krakowskiego, przypadający na lata 70. -90. XIX w. uznał słusznie za istotny warunek zewnętrzny tego rozwoju stabilną sytuację polityczną wewnątrz Austrii, zaś za szczególny wyróżnik tej fazy przejście od Towarzystwa Naukowego, zrzeszającego społeczność uczonych, do nowej formy organizacji nauki w postaci powołania Akademii Umiejętności (1872), czyli zbiorowości *stricte* już naukowej. W ramach AU miejscem działania historyków była Komisja Historyczna, kontynuatorka dawnej KH przy TNK, ale jak zauważył Doktorant idąca po śmierci Szujskiego w kierunku zawężenia swojego składu do historyków krakowskich i lwowskich, pracowników Biblioteki UJ, głównych archiwów krakowskich i do nielicznych nauczycieli gimnazjalnych. Etap trzeci to początek XX wieku, który otwierają spory i dyskusje na słynnym krakowskim III Zjeździe Historyków Polskich w 1900 roku, kiedy zmianom zaczynają ulegać zasady wcześniej ustalone przez historyków, a ostatecznie etap ten zamyka wybuch I wojny światowej.

Doktorant, powołując się na prace swojego Promotora Prof. K. Zamorskiego, dostrzega w kongresach i zjazdach historyków ponadlokalną formę aktywności środowisk, zainicjowaną na gruncie polskim przez AU, odgrywającą rolę forum wymiany idei i kierującą proces profesjonalizacji na nowe tory badawcze, metodologiczne i warsztatowe, a także będące mechanizmem środowiskowej weryfikacji badań i ich efektów w postaci publikacji.

W rozprawie pojawiają się także inne formy instytucjonalne zmierzające do profesjonalizacji badań, takie jak certyfikacja, potwierdzająca kompetencje badawcze historyków oraz

przemiany warsztatowe związane z pojawieniem się historyzmu. Kolejnym aspektem organizacji środowiska historyków krakowskich omówionym w rozprawie jest polityka obsady katedr historycznych na UJ, prowadząca do zmian organizacyjnych i utrwalania się wpływów określonej grupy uczonych.

W drugiej części rozprawy, skonstruowanej symetrycznie do części pierwszej pod względem przyjętego porządku chronologicznego i problemowego, wiodącym zagadnieniem staje się tytułowa profesjonalizacja badań historycznych. Doktorant rozpoczyna od przedstawienia trzech nurtów refleksji o przeszłości w okresie przednaukowym, które określa mianem „heritologicznego", nurt historii „nauczającej", traktującej historię jako nauczycielkę życia" oraz nurt historii „badającej" traktującej historie jako umiejętność. Doktorant wylicza na podstawie źródeł oraz literatury przedmiotu cechy historyka i kreśli jego ówczesny, przednaukowy profil. Ustalenia i refleksja Doktoranta odnośnie wczesnego etapu kształtowania się środowiska historycznego w drodze do jego profesjonalizacji należą moim zdaniem do cennych rozpoznań i stanowią o wartości merytorycznej pracy. Podobnie jest z kolejnym etapem, już stricte dotyczącym procesu profesjonalizacji, gdzie główna uwaga Doktoranta koncentruje się na kierunkach i metodach badań historycznych. Nowością jest rozpoznanie i ukazanie konkretnych przykładów sprzężenia pomiędzy działalnością instytucjonalną a badawczą oraz weryfikacyjny wpływ na badania podejmowany przez całe środowisko. Warto w tym miejscu zauważyć, że o ile procesy instytucjonalizacji i profesjonalizacji są w Krakowie chronologicznie wcześniejsze aniżeli rozwój środowiska lwowskiego, którego głównym motorem i animatorem był Ksawery Liske, o tyle późniejszy etap rozwoju już bardziej zaawansowanych form działalności naukowej i wymiany środowiskowej postępuje w obu środowiskach równolegle, chociaż pozostaje bardzo specyficzny ze względu na tradycję ukształtowania się obu środowisk.

Merytoryczna ocena pracy

Recenzowaną rozprawę doktorską oceniam w wielu aspektach bardzo wysoko. Po pierwsze jest ona precyzyjnie i jasno stematyzowana, a przy tym posiada adekwatną do podjętego problemu dwudzielną konstrukcję. Jest ona oparta na rozpoznanych jako istotne dla podjętego tematu kluczowych zagadnieniach, a mianowicie instytucjonalizacji i profesjonalizacji środowiska historyków krakowskich, jako dwóch równoważnych osi problemowych, pomimo iż Doktorant wskazuje w temacie rozprawy na profesjonalizację,

jako zagadnienie jego zdaniem istotniejsze. Konstrukcja rozprawy ma dodatkowo symetryczną strukturę chronologiczną i problemową. Należy tylko ubolewać, iż nie jest ona w pełni uwidoczniona w „spisie treści", co w przypadku publikacji rozprawy należałoby koniecznie uzupełnić.

Rozprawa pod względem obejmowanego zakresu chronologicznego jest zwarta, natomiast ilość podejmowanych podczas analizy i interpretacji zjawisk w obu częściach czyni rozprawę znacznie rozleglejszą pod względem bogactwa tematycznego. W takim przypadku uporządkowana konstrukcja, a w ślad za nią jasna struktura treści są merytoryczną zaletą rozprawy, pomimo powtarzalności niektórych kontekstów odnoszonych raz do poziomu instytucjonalizacji, a następnie do poziomu profesjonalizacji.

Z kolei spójność merytoryczna rozprawy jest funkcją połączenia w niej kategorii pojęciowych, sterujących badaniem z klasyfikacją zjawisk instytucjonalizacji i metod badawczych w ramach profesjonalizacji, które zadecydowały o strukturze treści. Rozprawa posiada umocowanie nie tylko w dokumentach źródłowych ale również w bogatej literaturze przedmiotu i opracowaniach, załączona w rozprawie bibliografia jest kompletna, łącznie z uwzględnieniem najnowszej literatury historiograficznej.

W podejmowanej problematyce Doktorant porusza się w obszarze pojęć dotyczących ówczesnej organizacji nauki oraz różnych nurtów refleksji historycznej, w dodatku podlegających dynamicznym zmianom w ramach swojego czasu. Wymagało to zwrócenia uwagi na semantykę historyczną, tak różną od współczesnej. Doktorant wykazał się w tym względzie uważnością i kompetencją językową oraz wrażliwością na historyczną zmienność znaczenia pojęć kluczowych dla rozprawy, takich jak przykładowo: nurt „starożytności" w refleksji dotyczącej przednaukowej historiografii oraz rozumienie pojęcia „umiejętności" w odniesieniu do prowadzonych w II połowie XIX wieku badań historycznych.
Jednym z nielicznych potknięć, jest błędne użycie przez Doktoranta w kilku miejscach rozprawy przymiotnika „historiograficzny" w domyślnym znaczeniu „historyczny", tam gdzie odnosi je do środowiska historyków krakowskich. To przejęzyczenie nie obniża ogólnie pozytywnej oceny rozprawy, jednak w przypadku decyzji o jej publikacji, wymagać będą wnikliwej korekty.

Rozprawę charakteryzuje zachowanie staranności w zakresie respektowania prawa autorskiego względem wykorzystanych materiałów. Odnotowuję również godny wysokiej

oceny poziomie kultury wypowiedzi naukowej oraz poprawności językowej i stylistycznej prezentowanej przez Doktoranta.

Konkluzja

Analiza i ocena rozprawy doktorskiej mgr Rafała Swakonia pozwala na sformułowanie pozytywnego stanowiska odnośnie do spełnienia przez nią wymagań ustawowych (Ustawa z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, Dz. U. z 2003 r. nr 65, poz. 595 z późn. zm.), a zatem zmierzając do konkluzji odniosę się kolejno do ustawowych wymagań.

Z przekonaniem stwierdzam, że rozprawa przynosi jako całość oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, a jest nim tytułowa „profesjonalizacja badań historycznych w środowisku historyków krakowskich w II połowie XIX wieku i na początku XX wieku", zarówno pod względem rozpoznania problemu i jego tematyzacji, wskazania luk, a następnie konsekwentnej realizacji przez Doktoranta przemyślanej dwuetapowej koncepcji, ukazującej formy instytucjonalizacji i profesjonalizacji środowiska historyków krakowskich w oparciu o przebadany bogaty materiał źródłowy.

Z kolei realizacja ambitnego tematu rozprawy jest świadectwem połączenia historycznych, warsztatowych i teoretycznych kompetencji Doktoranta. Opiniowana rozprawa stojąc na pograniczu subdyscyplin historycznych: historii historiografii, metodologii badań historycznych oraz historii nauki wymagała od Doktoranta, na każdym z etapów przygotowania i pisania rozprawy, refleksji na wyższym poziomie epistemologicznym (metahistorycznym), a to oznacza, że również wykazywania się ogólną wiedzą teoretyczną, niezbędną jako składnik inwencji badawczej, widocznej w przyjętej koncepcji pracy oraz wyboru metody i kierunku interpretacji materiałów źródłowych.

Ostatnia kwestia podlegająca ocenie, czyli opanowanie przez Doktoranta umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, również została w pełni zrealizowana na kilku poziomach: poprzez postawienie złożonego celu badawczego, zbudowanie spójnej konstrukcji myślowej i odpowiadającej jej struktury pracy, a także w dojrzałym zaprezentowaniu wyników badań źródłowych oraz dobrej orientacji w literaturze przedmiotu. We wszystkich wymienionych aspektach mamy przykład dojrzałej postawy badacza i wykazania się samodzielnością w rozwiązywaniu problemów naukowych.

Zatem stwierdzam, że rozprawa spełnia kryteria Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2003 r. nr 65, poz. 595 z późn. zm.). Niniejszym wnioskuję do Rady Naukowej Dyscypliny Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego o dopuszczenie mgr Rafała Swakonia do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Jednocześnie wnioskuję o wyróżnienie rozprawy doktorskiej mgr. Rafała Swakonia ze względu na wartość jej merytorycznych ustaleń odnoszących się do środowiska historyków krakowskich, a wynikających z szeroko przeprowadzonej kwerendy źródłowej.

Violetta Julkowska

Prof. dr hab. Violetta Julkowska